

**“SHIMOLIY MINTAQLARDA QISHLOQ XOJALIGINI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA
ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya**

UDK: 634.2+632.95

**MIYWE AĖASHLARI ZIYANKESLERINIŇ RAWAJLANIW BIOEKOLOGIYASI,
ZIYANLILIĖI TIYKARINDAĖI QARSI
GÚRES ILAJLARI**

Tóreniyazov Tilewmurat Elmuratovich

**Qarakalpakstan awıl xojalığı hám agrotexnologiyalar institutı doktorantı (DSc) Tel 91-
302-56-91 toreniyazov.t@mail.ru**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19244545>

Annotaciya: Moqalada Qoraqalpogiston sharoiti meva boĖlarida ushraydigan zararkunandalar turlarini aniqlash va biocenoz rivojlanish bioekologiyasi, keltiradigan zarar mezonini belgilash boyicha olib baralyatirgan ilmiy tadqiqotlar natijalari kiritilgan.

Аннотация: В статье представлены результаты научных исследований по определению видов вредителей, встречающихся в плодовых садах в условиях Каракалпакстана, изучению биоэкологии развития биоценоза, а также установлению критериев причиняемого ими вреда.

Keywords: The article presents the results of scientific research aimed at identifying pest species found in fruit orchards under the conditions of Karakalpakstan, studying the bioecology of biocenosis development, and determining the criteria of the damage caused by them.

Kolit sozlar: Mevalar, osimlik, zararkunanda, dinamika, qarshi kurash, dominant, samarodorligi,.

Ключевая слова: Плоды, растение, вредитель, динамика, борьба, доминант, эффективность.

Keywords: Fruits, plant, pest, dynamics, control, dominant, effectiveness.

Kirisiw: Qaraqalpaqstan agrobiocenozi sharayatında miywe ağashları diyxansılıqtıń dáslepki jıllarınan baslap egilip kiyatırǵan túrlerden esaplınsada, egislik maydanı boyınsha biraz kem dárejedegi eginler qatarına kiredi. Tiykarǵı maydanlarında kólemi 4-5 gektarǵa deyingi miywe bağları bolıwına qaramasdan, úy qaptalı móldek jerlerinde, kóshe boyları menen, jap-salmalar átiraplarına egiw úrdiske aylanıp ketgen túrlerden esaplanadı. Sonlıqanda bunday orınlarǵa ornalastırılǵan miywe ağashlarınan erik, shabdal, qárelı, badam, alma, almurt, ayba túrleriniń usı agroıqlım, topıraq sharayatına jaylasǵan túrleri egilgen bolıp, qollanılatuǵın agrotexnikalıq usıllardıń ózine tán bolǵan túrlerin ámelge asırıw nátiyjesinde hasıl alınıp, azıqlıq retinde paydalanıp kelinbekde. Usınday dárejede payda etilgen biocenozdıń tiykarǵı biologiyalıq ağzaları sıpatında ósimliktiń ósip-rawajlanıwı ushın keri tásir etetuǵın zıyankeslerden buzawbas(*Gryllotalpa gryllotalpa* L.), sım qurtı (*Agriotes meticulosus* Cond.), may hám iyun qońız (*Melolontha hippocostani* F.), alma qurtı (*Laspeyresia* (*Carpocapsa*) *pomonella* L.), almurt kenesi (*Eriophyes pyri* Pagst.), búrtik gúbelegi (*Tmetocera ocellana* F.), shabdal shırınjası (*Myzodes persicae* Sulz.), úlken shabdalı shırınjası (*Pterochloroides persicae* Chol.), erik-qamıs shırınjası (*Hyalopterus pruni* Geoffr.), alma shırınjası (*Aphis pomi* De Geer.), almurt shırınjası (*Psylla vasilievi* Suts.), ápiwayı órmekshi kene (*Tetranychus urticae* Koch.), miywe órmekshi kenesi (*Tetranychus viennensis* Zacher.), alma útir sıyaqlı qalqanlısı (*Lepidosaphes ulmi* L.), fiolet reńli qalqanlı (*Parlatoria oleae* Colvee.), koliforniya qalqanlısı (*Diaspirotus perniciosus* Comst.), alma qandalası (*Stephanitis oshanini* Vas.) túrleri payda bolıp, olarǵa qarsı gúresch ilajların alıp barıwda kóplegen mashqalalar payda bolatuǵınlıǵı keltirilgen [4,6,7].

“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”

mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

Material hám usıllar: Miywe baǵlarında tarqalǵan zıyankeslerdiń rawajlanıw bioekologiyası, dinamikasını anıqlawda [1,8], keltiretuǵın zıyanlılıǵın [5], qarsı gúres ilajların alıp barıwda [3,8], tájiriybelerdi ótkeriwde [2] metodikalıq usıllarınan paydalanıldı.

Izertlewler nátiyje hám onı talqılaw: Qaraqalpaqstan agrobiocenozı miywe baǵlarında payda bolıp zıyan keltiretuǵın zıyankeslerine qarsı gúres ilajların alıp barıw boyınsha júzege kelgen mashqalalardı sheshiw ushın, ekologiyalıq tásirlerdiń joqarı dárejedegi kórinisi júzege kelip atırǵan arqa rayonları sharayatlarında ilimiy tájiriybeler alıp barılmaqda.

Nátiyjede bunday miywe miywe baǵlarında vegetaciya dáwiriniń dáslepki kúnleri esaplangan mart ayınıń úshinshi on kúnliginen baslap, kopshiliginde dáslepki japıraqları payda bolıwdan, usı orınlarda qıslap shıqqan zıyankesler túrleri rawajlanıwın baslap, erte báhárden baslap tez kóbeyiwine qolaylı bolǵan abiotikalıq, biotikalıq tásirlerdiń imkaniyatları jaratılauıǵı dálillendi. Sonday-aq, bul túrlerdiń gúzdegi suwıq túskenge shekem jasıl halda saqlanıp, fiziologiyalıq procesleri jedel halda bolǵanlıǵı sebepli, vegetaciya dáwiri dawamında zıyankeslerdiń rawajlanıw dinamikası joqarı dárejesinde ótetuǵınlıǵı anıqlandı.

Bunday zıyankesler arasında tarqalǵan arealları, keltiretuǵın zıyanlılıq dárejesi joqarı esaplangan erik-qamıs mart ayınıń ekinshi on kúnliginde qıslawdan shıǵıp, vegetaciya dáwirinde ortasha 15-20 márte buwın berip, analıqları 23,2 kún tirishilik etip, 67,3 dana kelesi áwlatların tuwıp kóbeyetuǵınlıǵı anıqlandı. Keltiretuǵın zıyanlılıǵı japıraqlarda payda bolǵan sanına baylanıslı ortasha bir japıraqda 18,0-30,0 danǵa kóbeygende, tayar bolǵan miyweniń salmaǵı 8,1 grammga deyin kemeyetuǵınlıǵı anıqlandı. Shabdalı shırınjası 22-25 márte áwlat berip, 16,2 kún dawamında 30 ǵa jaqın qurtların tiri tuwıp, bir japıraqda 2,3-4,9 danaǵa deyin payda bolǵanda miyweler salmaǵı 9,0 gramga deyin kemeyetuǵın dárejedegi zıyan keltiretuǵınlıǵı esapqa alındı.

Miywe aǵashlarına usı dárejede keltiriletuǵın zıyandı saqlap qalıw ushın qıslap shıqqan birinshi áwlatları payda bolıwı menen biolaboratoriyada tayarlangan altınkóz entomofaginnen gektarına 500-2000 dana tarqatılǵan miywe túplerinde aradan 30 kún ótkendegi shırınjalardı joq etiw boyınsha biologiyalıq nátiyeliligi 65,0-81,9% támiynlenip, hár bir túpden 11,5-20,5 kg erik, 13,5-21,5 kg shabdal ónimi saqlap qalınatuǵın qarsı gúres ilajları islep shıǵıldı. Zıyankeslerdiń dominant túrlerine qarsı usınılǵan ximiyalıq preparatlar isletilgende, zıyankestiń sanı birinshi kúni 81,9-87,8% azayǵan bolsa, ilajdıń 14-kúni biologiyalıq nátiyeliligi 91,7-97,6% ti qurap, miywe túbлерinen 12,9-23,1 kg, miywe ónimin qorǵap qalınatuǵın ilajlardı óndiriske endiriw ushın usınıldı.

Juwmaq hám usınıs: Qaraqalpaqstan aymaǵı sharayatında sońǵı jıllardaǵı ekologiyalıq tásirler ózgerisi nátiyjesinde júzege kelgen, miywe baǵlarında payda bolǵan zıyankes túrleriniń bioekologiyası, tarqalǵan arealların, rawajlanıw dinamikasını anıqlanganda, hár bir túrlerdiń ózine tán ózgeshelikleri bar ekenligi, bul processlerdi agroklimat sharayatı, abiotikalıq, biotikalıq faktorların esapqa alıp anıqlaw talap etiletuǵınlıǵı dálillendi.

Aymaqlardıń agroklimat sharayatlarına baylanıslı bunday zıyankeslerdiń rawajlanıwın payda etetuǵın qolaylı sharayatlardan, erte báhárden baslap payda bolǵan azıqların jeterli dárejede bolǵanlıǵı, zıyankesler keltiretuǵın zıyanlılıqdı jáneде asıratuǵınlıǵın esapqa alıw kerek boladı. Sonlıqanda kórsetilgen túrlerdiń payda bolıwın esapqa alıp, erte báhárden baslap altınkózdi tarqatıp barıw, sanı kóbeyiw jaǵdayları júz bergen orınlarda qollanıw usınıs etilgen ximiyalıq preparatlardı isletiw ushın etiledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Адашкевич Б.П. Биологическая защита крестоцветных овощных культур от вредных насекомых.-Ташкент «ФАН»,1983. -188 с
2. . Доспехов Б.Д. Методика полевого опыта –Москва, 1986.
- 3.Kimsanboev X.X. Biolaboratoriyalarda entomofaglarnı kopaytirish. –Toshkent: «Oqituvchi», 2000. –B. 3-32.
4. Sulaymanov B., Toreniyazov T. Orık-qamish shirasi biotopning yangi

**“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA
ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya**

zararkunandasi, unga qarshi kurash dolzarb muammo. // Agro ilm –Ózbekiston qishloq va suv xójaligi jurnali. – 2021. -№6. – B. 65-66.

5. Танский В.И. Биологические основы вредоносности насекомых-М: «Агропромиздат».-1988-С 89-150.

6. Shukurov X. Mavsumda boǵlarda otkaziladigan tadbirlar majmui. Ozbekiston agrar fani xabarnomasi. –Toshkent, 2011. –B. 124-126.

7. Toreniyazov E.Sh., Xojaev Sh.T., Xolmurodov E.A. Osimliklarni himoya qilish. Darslik. –Toshkent: «Navroz», 2018. –B. 278-381.

8. Xojaev Sh.T. Qishloq xojaligida pesticidlarni ishlatish hamda tadqiqot otkazish usul va shartlari. –Toshkent: «Zilol buloq» , 2020. –152 b.